

"עסק משפחתי": יציבות הממלכה הסעודית והצורך בחילופי הדורות

יואל גוז'נסקי

מבט על , גיליון 229, 5 בדצמבר 2010

חוסר השקיפות המלווה את תהליך הירושה בסעודיה תרם לספקולציות באשר לזהות היורש, זאת לאור מצבו הבריאותי של המלך עבדאללה, בן ה-87, המקבל טיפול רפואי בארצות הברית. בית המלוכה יוצא מגדרו כדי להקרין "עסקים כרגיל", אך למעשה המלך צמצם את סדר יומו מאז יוני האחרון והוא אף תואר על ידי דיפלומטים כ"מבולבל וחסר מיקוד".

תהליך העברת הירושה בסעודיה הוא לא נטול סיכונים ולו בשל העובדה, כי מרבית בניו החיים של אבן סעוד זקנים וחולים וכל השאר חסרי ניסיון בניהול ענייני הממלכה. בנוסף, התהליך מלווה במאבקים עזים המתרחשים, למעט מקרים יוצאי דופן, מאחורי הקלעים, מה שמקשה על היכולת לחזות כיצד יראה המשטר הסעודי בשנים הקרובות.

טרם צאתו לקבלת טיפול רפואי בארצות הברית, האריך עבדאללה את מינויים של כמה בכירים, בהם שגריר סעודיה לארצות הברית, ואף "הקפיץ" את בנו, מתעב, לתפקיד מפקד המשמר הלאומי (במעמד של שר) – בסיס כוח משמעותי בממלכה – כנראה בניסיון לחזק את האגף המשפחתי שלו לקראת קרב ירושה אפשרי. במקביל יורש העצר הראשון, סולטאן, הצעיר מהמלך בשנה, שב לממלכה לאחר מאבק עקר בסרטן כדי לקבל, באפן רשמי, את הסמכות לניהול העניינים השוטפים, שנמצאת בפועל אצל מס' 3 בממלכה, אחיו למחצה של עבדאללה ושר הפנים, נאיף, "רק" בן 77.

דבר לא מגביל את תקופת כהונתם של המנהיגים הערבים, אלא תוחלת חייהם. באחד האזורים הפחות יציבים, הם אלו שסיפקו מראית עין של יציבות שלטונית עבור המערב, שהתעלם מהמחיר המוסרי שבקשריו איתם. אך גם סממן זה כבר לא מובן מאליו לאור הזדקנות השליטים בחלק מהמשטרים והסכנה כי חילופי הדורות הצפויים יערערו את יציבותם. המדינה הגדולה והעשירה ביותר בעולם הערבי אינה יוצאת דופן. המקרה הסעודי הוא ייחודי ולו רק משום שבתחומה נמצאים האתרים הקדושים לאסלאם, באדמתה עתודות הנפט הגדולות בעולם והיא נושאת הדגל של המחנה הערבי המתון.

לצד אירועי טרור וחתרנות, הסיכון הגדול ביותר ליציבות הממלכה מגיע דווקא מהקושי להסדיר את תהליך הירושה. עד עתה, שמירת היציבות השלטונית הייתה קשורה לשמירת השליטה בידי ענף המשפחה של אבן סעוד, תוך הרחקת ענפים אחרים ממעגל המתמודדים הפוטנציאליים. בנוסף, הירושה עברה עד כה מאח לאח ולא מאב לבנו, מה שהבטיח בחירת יורש בעל ניסיון בניהול הממלכה אך הביא להזדקנות מאגר היורשים הפוטנציאליים. כדי לנסות ולהתמודד עם זאת, נקבע כבר ב-1992 "חוק יסוד לממשלה" לפיו ניתן לבחור את היורש גם מבין שני נכדיו של אבן סעוד. גם אם הסיכויים לכך נמוכים כעת, הממלכה לא יכולה להתחמק לאורך זמן מתרגום החוק לשפת המעשה.

כחלק מרצונו להגביל את כוחו של הענף הסודרי, אך גם להבטיח מעבר חלק יותר של השלטון, יסד עבדאללה ב-2006 מעין "מועצת נאמנות", גוף בן 35 אנשים, הכולל בין השאר את בניו ונכדיו של אבן סעוד שנותרו בחיים, ושבסמכותו למנות מלך בין השאר בנסיבות בהן נפטר המלך המכהן, נפטרים בזה אחר זה יורש העצר והמלך, או בשל מחלה וחוסר יכולת של המלך לתפקד (כפי שהתרחש בין 1995-2005, שנים בהן עבדאללה, יורש העצר, מילא בפועל את מקומו של פהד, שהתקשה לתפקד עקב שבץ מוחי).

יורש העצר, הנסיך סולטאן, משמש ב-47 השנים האחרונות כשר ביטחון ונחשב מקורב לממסד הדתי ולחברות הנשק האמריקאיות (שמו נקשר בשל כך לפרשיות שחיתות), אך בשל מצב בריאותו סיכויו לרשת את עבדאללה נמוכים. אחיו של סולטאן, נאיף, האחראי על ביטחון הפנים, חסר כל ניסיון בינלאומי ונחשב שמרן ביחס לעבדאללה (ובעל יחס שלילי ביותר לישראל), קודם ב-2009 להיות סגן שני לראש הממשלה – עדות, כנראה, להכנות להעברת רסן השלטון באופן חלק. לאור מצב בריאותו הקשה של סולטאן, נאיף (שגם הוא על-פי הדיווחים נאבק בסרטן) נתפס כעת כבעל הסיכויים הגבוהים ביותר לרשת את עבדאללה. נמצאים גם הנסיך סלמאן, מושל ריאד, ומוקרין בן ה-65 שעומד בראש מיניסטריון המודיעין. האחרון הוא הצעיר מבין בניו של אבן סעוד שחי, אך העובדה שאמו אינה סעודית כנראה פוסלת אותו. מבין בניו של פייסל, סעוד, המכהן כשר חוץ מאז 1975 נחשב צעיר יחסית אך חולה בפרקינסון; תורכי (65) אשר עומד בראש המכון למחקרים אסטרטגיים ושימש במשך 20 שנה כראש המודיעין וכשגריר בווינגטון צפוי על-פי הערכות להתמנות לשר חוץ. בן נוסף, חאלד (70), משמש כמושל מכה ומוזכר לעיתים כמלך העתידי בשל קשריו הטובים עם כל הענפים במשפחת המלוכה.

העובדה כי ניתן, תיאורטית, לבחור את המלך או את יורש העצר גם מבין נכדיו של אבן סעוד מגדילה את מספר היורשים הפוטנציאליים. נוהג שהשתרש בבית המלוכה הוא שהנכדים ממונים כעוזרים לצד אביהם במשרדים השונים כדי להכשירם לרשת אותם. בנו של נאיף, מוחמד, "כוכב עולה" הממלא בפועל את תפקיד שר הפנים והממונה על הלחימה בטרור הוא בעל קשרי עבודה טובים עם מקביליו במערב. ישנו גם חאלד, בנו הבכור של סולטאן, המכהן בפועל כשר הביטחון והוביל את המערכה, הלא כל כך מוצלחת, מול המורדים הח'ויתים בגבול תימן. בן נוסף של סולטאן, בנדר, שימש כשגריר בארצות הברית במשך 22 שנה עד מינויו לראש המל"ל הסעודי. בנדר, הידוע בחיבתו לטיפה המרה, חזר לאחרונה במפתיע לממלכה לאחר טיפולים רפואיים בחו"ל. הוא נתפס כאיש מפתח בגיבוש חזית פרו-מערבית כמשקל נגד לאיראן ושלוחותיה ודווח בעבר כי נפגש עם בכירים ישראלים בנושא. לא ברור איזה תפקיד הוא הולך למלא (אולי של מפשר ובורר בין הנסיכים) אך ניסיונו הרב בענייני חוץ וקשריו בצמרת הממשל האמריקאי בוודאי יעמדו לזכותו.

לא ברור באיזו מידה, אם בכלל, הסתלקותו של עבדאללה מהמפה תפגע בהתקדמות (האיטית במונחים מערביים, אך מהירה במונחים סעודים) לעבר רפורמות חברתיות וכלכליות. כמו גם בשיקום היחסים החשובים ביותר של הממלכה עם ארצות הברית ולטיפול היעיל, עד כה, בטרור לאור התגברות האיומים מצד אל-קאעדה בחצי האי ערב.

מה לגבי היציבות השלטונית? בסעודיה כמה אלפי נסיכים (מתוכם 500 בתפקידי מפתח) הפרוסים כמעט בכל תחומי החיים – משליטי מחוזות ועד הבירוקרטיה והקצונה הבכירה – מה שמקשה על כל ניסיון לערער את היציבות השלטונית. עם זאת, ככל שמספר הנסיכים גדל כך קשה יותר לשמר אחידות ונאמנות לבית המלוכה. בנוסף, שמו הטוב של בית המלוכה הוא מרכיב לא

מבוטל בחוסנו והדיווחים התכופים על שחיתות והתנהגות לא מוסרית מצד נסיכים בוודאי לא מוספים לשמו הטוב.

יכולתה של סעודיה לעמוד כמשקל נגד לעליית איראן, כבוררת וממתנת של סכסוכים בין-ערביים וכעמוד תווך במדיניות האמריקאית במרחב קשורה קשר הדוק ליציבות בית המלוכה ולצורך להעביר באופן חלק את הירושה. העובדה, כי הן המלך והן יורש העצר עלולים למות בעיתוי קרוב עלול להעמיד למבחן את המוסדות שנוספו בשנים האחרונות ושנועדו לשמר רציפות שלטונית. אם הכתר לא יועבר לדור הנכדים, היציבות השלטונית בממלכה תפגע לאורך זמן ולו בשל העובדה כי שאלת הירושה תרחף שוב באוויר.